

Nicolae CORLĂTEANU

Chișinău

REPERE DIN ISTORIA FILOLOGIEI ROMÂNE INTERBELICE

1. Ținând cont de faptul că diferiți autori atribuie adeseori unora și acelorași termeni diferite semnificații, voi începe expunerea cu precizarea câtorva termeni lingvistici.

În greaca veche cuvântul *gramma* însemna "literă", iar construcția *grammatike tehne* semnifica "arta de a citi și a scrie literele". Latinii, împrumutând termenul *grammatica*, i-au creat derivate și i-au lărgit sensul. În perioada clasică, la Cicero, în forma grecească *grammatice*, *grammatices* și în cea latinizată *grammatica*, *grammaticae*, i se atribuia sensul "știința gramaticii"; iar *grammaticus* era "dascăl de literatură, erudit, filolog, critic". Horațiu, folosind forma de plural, îi acorda sens colectiv, uneori însoțit și de o nuanță ironică sarcastică, precum în exemplul *non ego grammaticas ambire tribus dignor* "eu nu vreau să fac curte clicilor de grămăticii". Cît privește gramatica, ea includea la Cicero, de fapt, tot ce se referea la teoria și practica de cunoaștere a tuturor mijloacelor de vorbire, de exprimare a gândurilor și sentimentelor. Cu timpul termenul dat cu semnificație largă a fost mereu disecat, apărînd termeni pentru a desemna ramificarea științelor, cu semnificație mai precisă. Chiar la

Cicero este prezent și termenul *philologia* (grec. *philein* "a iubi" + *logos* "limbă, știință") cu sensul "pasiunea pentru cercetări în genere" (literare, filozofice, științifice). Seneca îi acorda termenului dat un sens restrictiv — "explicare a operei autorilor de seamă".

În evul mediu și mai târziu, cînd se vorbea despre filologia clasică, se avea în vedere tot un sens larg, incluzîndu-se studierea întregii vieți sociale și intelectuale a grecilor și romanilor, precum și a altor popoare (I, p. 14-15). În perioada secolului al XIX-lea filologia și-a restrîns semnificația la studierea științifică a limbii și literaturii poporului respectiv. O. Densusianu considera filologia drept bază "a oricărui studiu din istoria limbii și literaturii unui popor" (I, p. 17). În același timp el separa lingvistica de istoria literaturii (I, passim). Al. Philippide includea filologia în întregime în istorie: "Acea parte a istoriei care are ca obiect de expunere viața omenească în toate manifestările sale se numește Filologie. Filologia cuprinde dar istoria vieții publice (Istoria politică, așa-numita de obicei Istorie), private (Istoria socială), artistice (Istoria artelor) și intelectuală (Istoria literară) a omului" (2, p. 7).

În zilele noastre termenul *filologie* s-a stabilit cu sensul de știință care studiază limba manuscriselor și tipăriturilor vechi pentru a se putea înțelege exact anumite texte, precum și căile lor de transmisiune (DEX, s.v.).

Pentru studierea limbilor vii ca expresie a gândirii omenești și ca principal mijloc de comunicare între oameni, a fost pus în circulație în 1833 termenul (în formă franceză) *linguistique* de către scriitorul, membru al Academiei Franceze, Charles Nodier (1780-1844).

Termenul linguiste este atestat încă în secolul al XVII-lea (3,s.v.).

În limba română acest termen e atestat sub diferite forme: la A. Russo, T. Maiorescu, M. Eminescu, B.P. Hasdeu — *limbist, limbistic, limbistică*; la A. Scriban — *linghist, linghistic, linghistică*; la I.A. Candrea — *linguist, linguistic, linguistică*, în Dicționarul limbii române (al Academiei), 1944 - *linguist linguistic, linguistică*, dar se admite și *lingvistică*. Această ultimă formă a termenului se află în prezent în circulație generală în limba noastră, denumind studiul contemporan, istoric și comparativ al limbilor vii*.

DEX — dă ca normă forma *lingvistică*, dar admite și varianta *linguistică*.

DOOM și DOEOM nu mai pomenesc alte forme de ortografiere decît: *lingvist, lingvistic, lingvistică*.

2. În **Arta poetică** (*Ars poetica*, 78) bătrînul poet latin clasic Horațiu a emis dictonul: *grammatici certant "grammatici se ceartă"*, adică discută, uncori foarte aprins. Aceasta-i treaba lor, dar în același timp înseamnă că ei (ca și, de altfel, alți participanți la discuții) rareori se pun de acord în chestiuni litigioase. De aceea poate una din caracteristicile științei despre limbă este că reprezentanții ei lucrează și continuă să lucreze în mod izolat, formîndu-și concepții proprii, care cu greu se pot pune în concordanță cu alți specialiști din același domeniu. Al. Philippide, de ex., a lucrat mulți ani la opera sa fundamentală **Originea românilor** singur, fără nici

un colaborator. Alcătuiind prestigiosul său **Dicționar român-german**, Heimann (Hariton) Tiktin n-a recurs la ajutorul nimănui. Și nu e vorba de exemple singulare. Probabil și acesta a fost un motiv că întrunirile filologilor în general,** și ale celor români în special, au avut loc relativ tîrziu în istoria acestei discipline vechi cît însăși omenirea.

3. Deși O. Densusianu, cu firea lui timidă și solitară, era considerat de contemporanii săi ca un cărturar retras în împărăția de gînduri a cuvîntului omenesc, totuși și el a simțit la un moment dat necesitatea de a se aduna împreună cu colegii săi pentru a discuta în comun problemele stringente ale științei despre limbă. Iată de ce anume el, O. Densusianu, a luat inițiativa de a convoca primul Congres al Filologilor Români, fiind susținut de profesorii universitari bucureșteni (M. Dragomirescu, N. Cartoian, Charles Drouhet ș.a.), clujeni (S. Pușcariu, N. Drăganu, Th. Capidan ș.a.), cernăuțeni (Al. Procopovici). Ieșenii lipseau. La congres participau numai filologii universitari (profesori, conferențieri, asistenți). Nu s-a apelat la o întregă armată de profesori secundari. (Au fost prezenți doar G. Adamescu și G. Popa-Liscanu, care erau membri corespondenți ai Academiei). Profesorilor de limba română și latină de la licee li s-a refuzat participarea la primul Congres al Filologilor (10,367). Nu mai vorbim de lipsa învățătorilor de la școlile primare, care ar fi putut lua parte activă la

* I. Iordan, *Lingvistică, filologie, istoric literară*, în "Orpheus" II, 1926, nr. 4, p. 193-212.

** Premier Congres internațional de linguistes a la Haye (Binnenhof) du 10-15 avril 1928, Nimegue, 1928. Programme du premier Congres international de linguistes a la Haye (Binnenhof) du 10-15 avril 1928 Nimegue, 1928. Cf. O. Densusianu, *L'evolution semantique de quelques termes pastoraux*. Extrait des Actes du I-er Congres des linguistes, Leyden, 1929. Despre lucrările acestui congres a scris în "Grai și suflet", IV, pag. 393-396, O. Densusianu. La cel de al IV-lea Congres Internațional de Lingvistică, de la Copenhaga, deși a fost invitat de Viggo Brondal, totuși O. Densusianu n-a participat.

examinarea unor anumite chestiuni abordate în cadrul congresului filologilor (chestiuni de predare a limbii și literaturii în școli, probleme de ortografie etc.).

4.0. Primul Congres al Filologilor Români a avut loc între 13-15 aprilie 1925 la Universitatea din București și a urmărit două scopuri principale:

a) Fixarea anumitor "directive de activitate comună în materie de filologie" în sensul larg acceptat în general în acea perioadă;

b) Discutarea unor probleme "privitoare la învățământul limbilor moderne și clasice", căutându-se în acest mod stabilirea unor concordanțe între aceste studii și cerințele culturii generale și ale celor speciale românești (4).

Inaugurând lucrările congresului, O. Densusianu, conducătorul catedrei de filologie romanică cu specială privire asupra limbii române de la Universitatea din București, a dat glas entuziasmului și idealismului ce-i însuflețea pe filologii acelei generații, care prin munca lor sînguincioasă privind studierea profundă a limbii și literaturii române în plan sincron și diacronic au jucat un rol de frunte în renașterea națională, pecetluind pentru vecie latinitatea poporului român și a limbii sale. De la studiile însuflețitoare ale școlii latiniste, dar pline de "prea multe exagerări, prea mult latinism și prea multă revoltă" (I, p. 172), cum spunea O. Densusianu, s-a ajuns în primele decenii ale secolului al XX-lea, în perioada de după primul război mondial, la interpretări tot mai realiste. De altfel, ideea aceasta a fost exprimată și de alții; d. ex., de Gr. Nandriș la 18 ianuarie 1927 la deschiderea cursurilor sale de slavistică la Universitatea din Cernăuți: "Studiile lingvistice au ieșit din faza romantismului sentimental și din finalismul tendențios și au alte griji și scopuri" (5,604).

În privința limbilor clasice și moderne, O. Densusianu își exprimă la congres convingerea că "... nici modernism fără clasicism, nici clasicism fără modernism. Trăim în viața de toate zilele din amintiri și înnoiri; cu atît mai mult cultura, care este exprimarea a tot ce e mai adînc și înviorător în suflete, trebuie să armonizeze tradiția și aspirațiile nouă" (4, p. 14). În acest context O. Densusianu considera că limba latină trebuie studiată în primul rînd, pentru că ea contribuie la o cunoaștere profundată a limbii materne. Nu poate fi vorba însă de un caracter unilateral. Se cere a cerceta adînc și limba noastră populară, care e de o rară bogăție, "ncîntrecută în idiotisme de nici o altă limbă". Anume această limbă concretă, maternă, veșnic înprospătată trebuie pusă la baza studiilor filologice.

Participînd la discuția generală din cadrul congresului, S. Pușcariu a evidențiat necesitatea creării Atlasului lingvistic român, la care să colaboreze toate cele patru universități. T. Papahagi a opinat pentru alcătuirea unui album etnografic și a unui atlas folcloric (7, p. 1200).

4.1. Au urmat apoi mai multe comunicări.

Gh. Adamescu s-a pronunțat în privința unificării terminologice gramaticale, iar I. Bianu a vorbit despre uniformizarea transcrierii textelor vechi slave, cînd încă nu era stabilit sistemul de transcriere universală.

V. Bogrea a prezentat comunicarea "Glose românești în patronimicele armenesti din Ardeal" (8, p. 332-353), adăugînd și unele nume românești care circulă în onomastică din Vechiul Regat. Cu lux de amănunte a pus V. Bogrea problema relațiilor dintre numele proprii și cele comune. Autorul comunicării emite o serie de ipoteze că "știința prin ele merge

înainte". Astfel, el era de părere că substantivul *gîde* "călău" presupune un nume propriu de călău țigan - Gîdea. În asemenea mod "se coboară numele proprii din turnul de fildes al izolării lor și se confundă în marea masă a numelor comune mai adesea decît ne închipuim noi" (8, p. 334). Procesul invers este și mai frecvent în limba noastră, pentru că aproape nu există nume propriu care să nu se bazeze pe un nume comun. De aici - spunea V. Bogrea - reiese importanța onomasticii ca izvor de dezvoltare a limbii. Foarte interesant îi apare lui V. Bogrea "zîmbetul trist al gloselor românești de pe fețele străine îmbrăcate în straiile unei ortografii străine", avînd și un fonetism care nu e al nostru. Citează el exemple ca: *dajbukat* "dă-i bucate", *taebukat*, *tajebukat* "taie bucate", *dsokebin* "joacă bine", *fridseborz* "frige borș" ș.a. (8, p. 336). V. Bogrea relevă rolul pe care-l joacă numele de botez armenesti (*Keork*, *Kivork-Gheorghe*, *Nikula*, *Kula-Niculai*, *Niculea*, *Culea* etc.). El notează și românismele din graiul armenilor ardeleni (8, p. 341, 342). La congres O. Densusianu a prezentat două comunicări: a) *Substratul real al unor cuvinte latine* (4, p. 89 sqq.) și b) *Vorbirea populară din puncte nouă de vedere* (I, p. 413-420). În prima comunicare se ocupa de semantismul unor cuvinte din viața păstorească. Era vorba despre verbul *palor* "a rătăci, a se risipi, a se împrăstia", legat la origine de păstorit. Cuvîntul dat a fost atestat în arom. *luarã padea* "se împrăștiară", direct legat de lat. *palor*. Din contopirea acestui verb cu adverbul lat. *palam* "pe față, sub ochii tuturor" O. Densusianu credea că a derivat *palatium* "loc de pășunat" (germ. Bergplateau). Soarta cuvîntului *palatium* autorul o considera ca un "simbol al înălțării romane de la

așezările rustice, de păstori, ale primilor romani pînă la splendorile, răsărite mai tîrziu din aceleași locuri" (7, p. 1203), adică *Palatium*, colina palatină, palatul cezarilor, după ce August și-a fixat reședința pe Palatin.

O. Densusianu considera că aurul limbii românești a fost scos pentru prima dată de geniul popular. De aceea în a doua comunicare el milita pentru un studiu profund și multilateral, privind această vorbire ca un tot organic. Pe autor îl interesau acele complexități de asocieri speciale care pot oglindi "substratul sufletesc integral" al poporului. Autorul era preocupat de modurile speciale de redare a impresiilor de către țaranul român. Povestirea țaranului e vioaie, sprintenă, concentrată atunci cînd istorisește o situație simplă, un incident. Cînd e vorba de situații mai complicate, țaranul se luptă cu mari greutate: fraza lui devine greoaie, târăgănată, stîngace și monotona. Pentru a lega firul povestirii, el recurge mereu la conjuncția copulativă și. În prim-plan pune obiectul, și nu acțiunea ("capu i-a tăiat"), pentru că obiectul i se pare mai concret, pe cînd acțiunea e mai abstractă. Vorbirea țaranului se caracterizează prin repetarea aceluiași cuvînt, pentru a exprima o acțiune prelungită. Se întrebuițează deseori onomatopeele, diminutivele. În încheiere O. Densusianu considera necesară o analiză psiholigvistică, pentru relevarea substratului real al exprimării creatoare din limba populară (I, 417). După părerea lui O. Densusianu - ca și cea a colegului său de studii de la Iași G. Ibrăileanu - se impunea necesitatea unei anumite geografii a stilurilor, privită prin prisma moldovenismului și muntenismului ca două entități distincte în limba și literatura română (9, p. 251).

În cadrul comunicărilor s-a inclus și Iosif Popovici cu tema "Fonetica experimentală și aplicarea ei la studiul limbii". Făcînd un excurs istoric, autorul arăta că deși fonetica în genere are o vechime de 350 de ani, totuși în cadrul filologiei ea rămîne pînă astăzi în rolul de cenușotcă (cenușăreasă). I. Popovici milita pentru ridicarea foneticii la rangul celorlalte discipline lingvistice, pentru a putea elabora studii profunde de dialectologie, filologie propriu-zisă și gramatică. Crearea unor catedre de fonetică și laboratoare de fonetică experimentală ar contribui la cunoașterea mai adîncă a limbii materne și la o însușire calificată a limbilor străine (7, p. 1203).

4.2. În vederea pregătirii congreselor următoare, au fost create cinci comisii (9, p. 55-56):

a) Comisia pentru ortografia română (Gh. Adamescu, I. Bianu, O. Densusianu, Al. Procopovici, S. Pușcariu);

b) Comisia Atlasului lingvistic (I.A. Candrea, Th. Capidan, Christea Geagea, C. Giuglea, T. Papahagi, Al. Procopovici);

c) Comisia pentru textele chirilice (I. Bianu, N. Drăganu);

d) Comisia studiilor clasice (V. Bogrea, D. Burileanu, D. Evolceanu, D. Marmeliuc, G. Popa-Liscanu, I. Valaori);

e) Comisia pentru terminologia gramaticală (Gh. Adamescu, V. Bogrea, O. Densusianu, L. Morariu).

În general vorbind, Congresul I al Filologilor Români a fost dominat de personalitatea științifică și organizatorică a lui Ovid Densusianu.

5.0. Exact peste un an de zile, în aprilie (23, 24, 25) 1926, a avut loc la Cluj cel de-al II-lea Congres al Filologilor Români, la care au participat 24 de membri. Ca oaspete de onoare, la lucrările congresului a

luat parte și cunoscutul lingvist francez Antoine Meillet.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de S. Pușcariu, iar O. Densusianu, ca fost președinte al Congresului I, a propus ca acest congres să fie prezidat de S. Pușcariu. Ca vicepreședinți au fost aleși O. Densusianu, Iosif Popovici, Alexe Procopovici, iar ca secretar - T. Papahagi (10, p. 352-362).

În cuvîntul introductiv S. Pușcariu a scos în evidență problemele ce vor fi puse și rezolvate, avîndu-se în vedere cele trasate la primul congres și care au fost date în competența celor cinci comisii. Cît privește comisia studiilor clasice, S. Pușcariu opina: "Va fi bine ca filologii clasici să-și alcătuiască ei înșiși o programă analitică cu sacrificarea amănunțelor, pentru ca elevul, pînă la absolvirea liceului, să poată agonisi în mai puține ore săptămînale cunoștințe mai sumare, dar totuși esențiale de limbă și să se aleagă cu o imagine mai puțin dezvoltată, dar limpede și sintetică a culturii greco-latine" (10, p. 354). Sarcina comisiei de unificare a terminologiei gramaticale românești era de a impune prin diverse broșuri și articole termeni gramaticali recomandați, însoțiți de scurte definiții.

Deosebit de complicate erau problemele ce se puneau în fața comisiei atlasului lingvistic, care era chemată a efectua lucrările de pregătire ce priveau nu numai stabilirea principiilor teoretice și culegerea practică a materialelor pentru atlas, ci și - mai ales - adunarea de fonduri în vederea publicării lor. Reforma ortografică din 1904 a Academiei Române a lăsat o serie întregă de chestiuni nerezolvate. Ortografia, fiind o haină convențională de redare a limbii în

scris, trebuie să fie simplă și practică. Principiul fonetic ("scrie cum vorbești") nu se poate aplica în toată exactitatea lui, pentru că va trebui să se țină cont și de tradiție, și de simțul gramatical înăscut al fiecărui vorbitor. S-a decis că hotărârile Congresului Filologilor în privința ortografiei vor fi comunicate Academiei, iar aceasta le va prezenta Ministerului Instrucțiunii Publice, ca el să le decreteze oficial. Ca material didactic, va trebui prevăzută alcătuirea unui îndreptar ortografic. În privința transcrierii textelor chirilice S. Pușcariu considera că e mai bine "să nu transcriem deloc, ci să le reproducem sau în fototipie, sau, când e vorba de manuscrise greu de citit, în transcriere chirilică".

S. Pușcariu își dădea bine seama că cele două congrese ale filologilor nu constituiau niște congrese propriuzise. De aceea el era de părere că "pentru organizarea muncii în viitor, ar fi util să se alcătuiască o comisiune cu caracter permanent, care să se ocupe de chestiuni de organizare și de o practică îndrumare a congreselor viitoare, ce ar putea deveni niște adunări generale ale unei Societăți a filologilor români" (10, p. 355).

5.1. În cadrul congresului au prezentat comunicări:

— O. Densusianu, **Actualizări în problemele de filologie**;

— V. Bogrea, **Emendarea duor lecturi de texte latine și eline**;

— I. Siadbei, **Fragmentul Leviticului de la Belgrad** (10, p. 276);

— T. Papahagi, **Dispariții și suprapuneri lexicale** (19, p. 82-100).

5.2. Au fost audiate rapoartele celor cinci comisii alese la congresul precedent.

O. Densusianu, în calitate de raportor al primei comisii (pentru ortografie), a citit câteva observații

introdutive, precum și toate propunerile ce au fost prezentate comisiei.

Th. Capidan a prezentat raportul comisiei Atlasului lingvistic. El a opinat în sensul accelerării lucrărilor pentru că particularitățile dialectale sînt pe cale de dispariție sub presiunea unificatoare a limbii literare. Se propunea ca anchetele să fie realizate de doi anchetatori (unul pentru dacoromână și altul pentru dialectele transdanubiene). O. Densusianu era pentru participarea celor patru universități la atlas, fiecare în parcela ei, folosindu-se și arhivele. S. Pușcariu s-a pronunțat pentru un singur anchetator, ca să fie aceeași ureche pentru toate localitățile propuse spre anchetare. A. Meillet susținea alături de atlas și monografiile dialectale. Anchetele să fie bazate pe chestionare, iar acestea pe monografii.

N. Drăganu a propus ca transcrierea textelor chirilice să se facă prin fotografierea textelor și reproducerea fonetică latină.

S. Pușcariu a propus apoi să fie constituită o comisie centrală organizatorică în locul celei de transcriere a textelor chirilice, care nu-și mai avea rostul de a mai exista.

I. Valaori a raportat că comisia studiilor clasice n-a avut posibilitatea de a prezenta la acest congres raportul său, care va fi gata la cel următor.

Gh. Adamescu n-a putut prezenta raportul comisiei pentru terminologia gramaticală, pe care l-a promis pentru congresul următor. Gh. Bogdan-Duică considera că problema dată nu suferă tergiversări și că se cere o terminologie românească, și nu una făcută după note și calapoade străine.

V. Bogrea a susținut în scris propunerea de a actualiza studiile de toponomastică (10, p. 360-361). Ca urmare a acestei propuneri, a fost

organizată o comisie pentru toponomastică, formată din V. Bogrea, I.A. Candrea, N. Drăganu, T. Iordănescu, Gr. Nandriș, T. Papahagi.

I.Popovici a reiterat propunerile despre dezvoltarea foneticii experimentale.

La acest congres A. Moillet a ținut o conferință publică despre starea contemporană a limbii franceze.

În final s-a hotărât ca viitorul congres, al treilea, să aibă loc la Cernăuți, iar președinte al lui a fost desemnat Alexe Procopovici.

În general cel de al II-lea Congres al Filologilor Români și-a desfășurat lucrările în mod evident sub dominarea concepțiilor științifice și organizatorice ale lui S. Pușcariu, susținut în special de clujeni și cernăuțeni.

Făcînd o dare de seamă asupra acestui congres, L. Morariu considera că el a pus la punct importante chestiuni de limbă, unele din ele cerînd o grabnică soluționare, ca aceea a reformei ortografice (21, p. 49-51, cf. 22, p. 207-209).

6.0. Al III-lea Congres al Filologilor (și ultimul în epoca interbelică) și-a desfășurat lucrările la Cernăuți între 20-22 mai 1927 cu modificări însemnate în ceea ce privește componența lui. N-au participat la congres o serie de bucureșteni (Al. Arbore, D.Burileanu, N.Cartojan, O.Densusianu, A. Lupu-Antonescu, Pericle și Tache Papahagi, I.Valaori) și clujeni (V.Bogrea, I.Mușlea, S.Pop, I.Popovici). În schimb, spre deosebire de primele congrese, au fost prezenți ieșeni (I.Bărbulescu, I.Iordan, Margareta Ștefănescu). S-au adăugat cernăuțenii (I. Bacinschi, E. Herzog, D.Marmeliuc), clujenii (Șt. Bezdechi, N.Georgescu-Tistu, T.Naum) și bucureștenii (N.Ionescu-Bujor, I.Rădulescu-Pogoneanu).

6.1. Programul de lucru a fost prezentat de Al. Procopovici, președinte, asistat de I. Bărbulescu, Gh.Adamescu, Th.Capidan - ca vicepreședinți, și Gr.Nandriș - secretar. Președintele a adus omagii lui O.Densusianu, organizatorul Congresului I al Filologilor Români, exprimîndu-și în același timp satisfacția pentru prezența filologilor ieșeni. Cuvinte de adîncă durere au fost exprimate în legătură cu dispariția din viață a lui Vasile Bogrea.

Deschizînd cea de a doua zi a congresului, Al. Procopovici a citit procesul-verbal al comisiei ortografice cu motiunea respectivă (15), precum și procesul-verbal al comisiei centrale organizatorice, care considera că organizarea în societate a filologilor români se va putea înfăptui abia după congresul viitor, cînd se vor clasifica directivele generale ce vor fi puse la baza viitoarei societăți.

6.2. La congres au fost prezentate comunicările:

Th.Capidan, *Aoristul ca particularitate a limbilor balcanice*,
N.Georgescu-Tistu, *Organizarea bibliografiei filologice* (10, p. 369),
Gh.Adamescu, *În chestiunea bibliografiei*,

Șt.Bezdechi, *O emendație la Herodot (IV, 94)*,

I.Bărbulescu, *Două curente literare în literatura veche româno-slavă și română*,

M.Ștefănescu, *Influența traducerii medio-bulgare a-cronicii bizantine a lui Manasse asupra vechii literaturi româno-slave și române* (12),

D.Marmeliuc, *Învățămîntul limbilor clasice în România* (13, p.1),

I.Iordan, *Un fenomen fonetic românesc dialectal: ă neaccentuat >a* (10, p. 117-154),

E. Herzog, *Despre fr. amour* (14, p. 115-118),

Gh. Nandriș, *Predarea limbii române în învățământul secundar* (15, p. 598-608),

I. Rădulescu-Pogoneanu, *Cîteva observații despre limba și ortografia noastră* (16).

6.3. La congres este de menționat atenția concentrată asupra studierii limbilor clasice.

S. Pușcariu cerea un curs pregătit la latină în universități pentru cei ce vor studia româna.

I. Rădulescu-Pogoneanu se pronunța pentru organizarea unui congres de limbi clasice.

I. Bărbulescu considera că trebuie ca înșiși profesorii de limbi clasice să contribuie la stabilirea unei atmosfere favorabile pentru studiile clasice discreditate.

Gh. Adamescu și I. Ionescu-Bujor, inspector școlar, propuneau nu numai obligativitatea de a învăța în școli latina, ci și greaca, prin propagarea studiilor greco-latine.

Raportul comisiei de terminologie gramaticală românească a fost prezentat de Gh. Adamescu.

6.4. La finele congresului I. Bărbulescu a rugat ca viitorul congres al filologilor să aibă loc la Iași peste doi ani (10, p. 366). Acest congres însă n-a mai fost convocat, așa încît congresul cernăuțean - la care au participat și mulți profesori secundari, învățători, studenți - a fost ultimul în perioada interbelică.

Gh. Adamescu a publicat o dare de seamă favorabilă despre congresul filologilor români de la Cernăuți (23, p. 381-385).

7.1. După un început destul de timid, cu anumite restricții, chiar pentru profesorii secundari de limbă și literatură română și latină (10, p. 367), congresele filologilor și-au desfășurat apoi destul de activ

lucrările (în trei ani - trei congrese), pentru a-și sista activitatea nu numai pînă la sfîrșitul perioadei interbelice, ci, de fapt, 64 de ani - pînă în 1991.

Cauzele acestei întreruperi au fost multiple. Cred că, în primul rînd, s-a aplicat dictonul latin *grammatici certant*. O. Densusianu devenise un opozant constant al propunerilor făcute de școala lingvistică de la Cluj, ce se înfiripa și-și continua productiv activitatea, susținută cu insistență de N. Iorga și alții. O. Densusianu, în privința ortografiei, susținea că grafia *ă* și *î* trebuie să se contopească, el era pentru păstrarea lui *s* intervocalic (poesie etc.), pentru păstrarea lui *u* final în cuvinte ca ochiu, pentru a-l distinge de pluralul ochi, era pentru forma *sînt* etc. În genere, O. Densusianu ajunsese să nu mai fie ascultat de nimeni. Autoritatea lui S. Pușcariu a fost cauza principală a neparticipării lui O. Densusianu la lucrările academice în domeniul lingvisticii și filologiei (9, p. 48). "În lupta cu Academia, el fu cel învins. Înving de foștii colegi, de prieteni, de savanți egali cu sine" (9, p. 293-294). De la o vreme O. Densusianu renunțase să mai participe și la ședințele Academiei, ca și colegul mai în vîrstă de la Iași Al. Philippide, care după primul război mondial n-a mai participat decît de cîteva ori la lucrările Academiei.

În al doilea rînd, împrejurările politice și de altă natură nu erau favorabile în nici un chip pentru continuarea cercetărilor filologice în preajma și în timpul celui de al doilea război mondial.

Iată de ce abia în 1991 (4-6 iulie) a avut loc la Timișoara cel de al IV-lea Congres al Filologilor Români sub egida Societății de Științe Filologice din România cu concursul Academiei Române și al Academiei de Științe din Republica Moldova, al

Ministerului Învățămîntului și Științei din România și al Universității din Timișoara. La acest înalt for au participat filologi români de pretutindeni (din România, Basarabia și Bucovina de Nord, din Banatul Sîrbesc, Franța, Germania, Olanda (18, p. 100-101).

7.1. Deși adunările filologilor români în perioada interbelică au fost nenumeroase, avînd loc într-un răstimp atît de scurt (trei ani), totuși ele au servit și continuă să servească și astăzi ca puncte de orientare, ca repere în activitatea științifică și practică a filologilor și lingviștilor pînă în zilele noastre, bineînțele, urcînd treptele de evoluție a științei despre limbă nu numai în plan național, ci și internațional. În august 1967 a avut loc la București cel de al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor, iar peste un an, în 1968, cel de al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică.

Să menționăm aici doar cîteva din realizările fundamentale ale acestor repere.

a) *Atlasul lingvistic român*, apărut în trei volume (din cele zece planificate), autori fiind Sever Pop și Emil Petrovici, conducător Sextil Pușcariu. În 1958 și în anii următori, Em. Petrovici și elevii săi (I. Pătruț, P. Neiescu, B. Cazacu ș.a.) au inițiat și publicat un nou tip de atlas: **Atlasul lingvistic român pe regiuni** (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova și Bucovina, Transilvania, Crișana, Maramureșul și Banatul).

Între 1968-1973 la Chișinău a fost publicat **Atlasul lingvistic moldovenesc** în două volume, fiecare în cîte două părți. Sub un titlu revăzut, ca o continuare directă a A.L.R., în 1993, la Chișinău a apărut **Atlasul lingvistic român pe regiuni: Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria**. Autor V. Pavel. S-au

inclus în acest atlas materiale dialectale și din diverse regiuni ale Ucrainei, Federației Ruse, Georgiei (regiunea Autonomă Abhază), Kazahstanului și Kîrgîstanului.

b) Între 1913-1944, sub redacția lui S. Pușcariu, au fost publicate tomul I, tomul II în două părți (pînă la cuvîntul *lojniță* ale **Dicționarului limbii române**, despre care unul din cei mai de seamă romanști ai vremurilor noastre, W. Meyer-Lubke, considera că este "cel mai bun dintre dicționarele editate de o Academie în oricare din limbile romanice, o lucrare cu care redactorul, Academia și națiunea română au toate motivele de a se mîndri" (10, p. VI).

După război, începînd cu anul 1965, s-a continuat publicarea D.L.R. în serie nouă (tomul VI — tomul XI), fiecare în mai multe părți. D.L.R. n-a fost însă dus la capăt.

c) Problemele ortografiei române au fost discutate la toate cele trei congrese interbelice (20). Ca urmare, regulile ortografice au fost aprobate de Academia Română în 1932 și decretate de Ministerul Instrucțiunii Publice. Pentru uzul învățămîntului de toate gradele S. Pușcariu și T. A. Naum au publicat în 1932 un **Îndreptar și vocabular ortografic**.

După război, în 1953, Academia Română a aprobat o nouă reformă ortografică (cu o modificare în 1965), confirmînd aplicarea principiului fonetic și țînînd cont de cel etimologic sau istoric-tradițional, așa cum se discutase la cele trei congrese filologice interbelice. Au fost publicate în consecință: **Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație** (ÎOOP) în 4 ediții (1960, 1965, 1971, 1987), precum și **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** (DOOM), 1982, 1989, București (60.000 de cuvinte).

Drept o angajare plenară în opera de traducere în viață a legilor și hotărârilor adoptate în 1989-1990 de către Sovietul Suprem al Republicii Moldova, a fost publicat la Chișinău în 1991 **Dicționarul ortografic cu elemente de ortoepie și morfologie** (DOEOM) cu includerea unor cuvinte ce au răspândire largă în Republica Moldova.

d) În afară de aceste trei mari categorii de lucrări fundamentale ale filologiei și lingvisticii românești, cele trei congrese filologice interbelice au inițiat cercetări sistematice și ample de onomastică și toponimie, de reeditare a textelor vechi, de organizare a bibliografiei noastre filologice, marea majoritate a cărora au și fost realizate.

Nu mai vorbim de includerea plenară a profesorilor universitari în procesul de predare a limbii și literaturii române și a filologiei clasice și moderne în învățământul secundar, în pregătirea manualelor pentru aceste școli.

7.2. E pe deplin firesc că orice înnoire, orice progres în știință, inclusiv în cea a limbii, se datorește muncii înaintașilor și este condiționată de aceasta. A o neglija înseamnă a-ți tăia craca de sub picioare, a-ți primejdiu activitatea printr-o acțiune necugetată. Aceasta o înțelegeau bine filologii în trecut și-și dau seama cei care sînt în viață, care au ținut și țin cont în mod critic de principiile teoretice și succesele practice obținute în trecut.

Filologii și lingviștii români cu rădăcini adînci în secolul al XIX-lea: B. P. Hașdeu (1838-1908), Al. Philippide (1859-1933), O. Densusianu (1873-1938), I. Bărbulescu (1873-1945) ș. a., precum și cei "călări pe două veacuri": S. Pușcariu (1877-1948), V. Bogrea (1881-1926), Al. Procopovici (1884-1946),

N. Drăganu (1884-1939) împreună cu maestrul lor: G. Paris (1830-1903), H. Schuchardt (1842-1927), Gillieron (1854-1926), W. Meyer-Lubke (1861-1936), erau caracterizați de reprezentanții generațiilor care veneau după ei: I. Iordan (1888-1986), Al. Rosetti (1895-1990), Gr. Nandriș (1895-1968) ș. a., ca "pozitiviști", ca adepți fideli ai neogramaticilor (K. Brugmann (1849-1919), B. Delbruck (1842-1922), H. Paul (1846-1921), care considerau limba ca o activitate psihofiziologică individuală a omului, dominată de legi fonetice rigide, supuse principiului regularității absolute, iar analogia fiind considerată ca factor principal în crearea de forme noi. Studiile neogramaticilor se caracterizau prin atomismul lor, fără abordarea unor chestiuni privind caracterul de sistem al limbii.

Urîndu-i pe neogramatici, S. Pușcariu, de ex., era convins că legile fonologice "nu sînt abstracțiuni sau invenții ale gramaticilor, ci sînt realități lingvistice, formule existente în mintea vorbitorului" (v. "Dacoromania", II, Cluj, 1922, p. 83).

Cu timpul, atît S. Pușcariu, cît și colegii lui de generație au trecut la o "revizuire a concepțiilor fundamentale lingvistice". Secolul al XX-lea, în special a doua jumătate a lui, se caracterizează printr-o îmbogățire a perspectivelor de a examina limba nu numai prin studii de suprafață, ci și printr-o analiză de profunzime, neglijîndu-se, poate, într-o oarecare măsură metodele prea dogmatice ale neogramaticilor, oferindu-se o largă libertate a fanteziei. "Orice gînd, orice simțire înălțătoare sînt un cîntec, un imn. Ascultați în fiecare zi fremătările sufletului nostru și vă veți minuna auzind glasurile tainice care se ridică din adîncuri, se topesc și se

armonizează într-o simfonie ce pare coborâtă din cer. Când toate glasurile vor fi unul singur și munca lor va fi dat fiorul extazului, atunci, numai atunci, chemați cuvintele să cuprindă frumusețile răsărite în sufletul vostru" (O.Densusianu, apud 9, p. 209).

REFERINȚE

BIBLIOGRAFICE:

1. O. Densusianu, **Opere**, I, București, 1968.
2. Al. Philippide, **Introducere în istoria limbii și literaturii române**, Iași, 1888.
3. **Dictionnaire de la langue française de Emile Littre**, éditions universitaires, Paris, 1958.
4. **I-iiul Congres al Filologilor Români**, 13, 14, 15 april 1925, București, 1926.
5. Gh. Nandriș, **Unitatea lingvistică a popoarelor slave**, în "Codrul Cosminului", II (1925), Cernăuți, 1927.
6. T. Papahagi, **Congresul Filologilor Români de la Universitatea din București în zilele de 13, 14, 15 aprilie 1925**, în revista "Peninsula Balcanică", III.
7. I. Gherghel, **I-iiul Congres al Filologilor Români. 13, 14, 15 april 1925**, București, 1926, recenzie în "Dacoromania", anul IV, 1924-1926, partea 2, Cluj, 1927.
8. V. Bogrea, **Pagini istorico-filologice**, Cluj, 1971.
9. Marin Bucur, **Ovid Densusianu**, București, 1967.
10. "Revista filologică", nr. 1-2, Cernăuți, 1927.
12. M. Ștefănescu, **Influența traducerii medio-bulgare a cronicii bizantine a lui Manasse asupra vechii literaturi româno-slave și române**, în "Arhiva" XXXIV, nr. 3-4, Iași, 1927.
13. D. Marmeliuc, **Învățămîntul limbilor clasice în România**, în "Orpheus", III, nr. 4, București, 1928.
14. E. Herzog, **Despre fr. amour**, în "Zeitschrift für romanische Philologie", XLVII.
15. Gr. Nandriș, Al. Procopovici, **Predarea limbii române în învățămîntul secundar**, în "Revista generală a învățămîntului", XV, nr. 10, dec. 1927, București.
16. I. Rădulescu-Pogoneanu, **Cîteva observații despre limba și ortografia noastră**, în "Omagiu lui I. Bianu", Buc. 1927.
18. V. Pavel, **Congresul al IV-lea al Filologilor Români**, în "Revista de lingvistică și știință literară", nr. 1, 1992.
19. Revista "Grai și suflet", III, București, 1927.
20. **Ortografia românească, propunerile congresului filologilor din România din sesiunile 1925, 1926, 1927**, Buc. 1927.
21. L. Morariu, **Un congres cultural**, în "Junimea literară", XV, Cernăuți,
22. O. Boitoș, **Congresul filologilor români la Cluj**, în "Transilvania", LVII, Sibiu, 1927.
23. Gh. Adamescu, **Congresul filologilor de la Cernăuți**, în "Revista generală a învățămîntului", XV, București, 1927.